

Kültür ve İletişim

culture&communication

Yıl: 24 Sayı: 47 (Year: 24 Issue: 47)

Mart-2021-Eylül 2021 (March 2021-September 2021)

E-ISSN: 2149-9098

2021, 24(1): 93-124

DOI: 10.18691/kulturveiletisim.818044

****Araştırma Makalesi****

Televizyon Programlarının Uluslararası Dolaşımı Bağlamında Türkiye’de Yabancı Programlar ve Ulusal Kültür Tartışmaları

Burcu Sümer ve Süleyman İlaslan**

Öz

Başta dramatik yapımlar olmak üzere uluslararası çapta dolaşımda olan televizyon programlarının izleyiciyle bulunduğu farklı ülkelerin ulusal kültürleri üzerindeki etkisi 1960’lardan bu yana önemli bir tartışma konusudur. 1990’ların sonuna gelindiğinde uluslararası iletişim alanında da bu konuya odaklanan hatırı sayılır bir literatür oluşmuştur. En genel hatlarıyla değerlendirildiğinde bu çalışmalarda, başta ABD olmak üzere, program endüstrisi gelişmiş Batılı ülkelere doğru tek yönde gerçekleşen yoğun program akışının etkileri, “modernleşme” ve “bağımlılık” (1960’lar), “kültürel emperyalizm” (1970’ler), “küreselleşmeci karşılıklık” (1980’ler) ve küreselleşme sürecinin bir eleştirisi olarak anlaşılacak şekilde “kültürel homojenleşme ve “Amerikanlaşma” (1990’lar) kavramlarıyla ilişkilendirilerek ele alınmıştır.

Bu çalışmada, televizyon programlarının uluslararası dolaşımına odaklanan bu literatürden hareketle, Türkiye’de televizyonun yaygınlaşmaya başladığı ancak program arzının sınırlı olduğu 1970’lerin kültürel tartışmalarından başlayarak, özel yayıncılığın yerleşiklik kazandığı 90’ların ikinci yarısına kadar devam eden süreçte yabancı programların ulusal kültür üzerindeki etkisine ilişkin dile getirilen görüşlerin zaman içerisindeki değişimine odaklanan bir mikro tarih okuması sunulmaktadır. Bu tarihsel izleği kurarken, televizyon yayıncılığına odaklanan kamusal kültürel tartışmalara ilişkin verilere, ele alınan zaman dilimi boyunca en yüksek tiraja sahip gazeteler arasında yer alan *Milliyet* gazetesinin elektronik arşivi ve özellikle kültürel konuların daha yoğun olarak işlendiği *Milliyet Sanat* dergisinin arşivi taranarak ulaşılmıştır.

Ulaşılan haber ve köşe yazıları üzerinden yapılan incelemede televizyondaki yabancı içerikler bağlamında dile getirilen kamusal kültürel kaygıların 1980 sonrası süreçte geri plana düşmeye

* Geliş tarihi: 29/10/2020. Kabul tarihi: 05/02/2021

** Burcu Sümer: Ankara Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü.

Orcid no: 0000-0002-7340-9750, sumer@media.ankara.edu.tr

Süleyman İlaslan: Fırat Üniversitesi İletişim Fakültesi Radyo, Televizyon ve Sinema Bölümü.

Orcid no: 0000-0003-4030-5100, suleyman.ilaslan@gmail.com

başladığı ve özellikle de 1990'lı yılların özel kanallarıyla birlikte neredeyse ortadan kalktığı gözlemlenmiştir. Bunda televizyon yayıncılığının 1980 sonrasında hâkim olan küreselleşmeci neoliberal politikalar temelinde kültürel bir alandan ziyade ekonomik bir alan olarak görülmeye başlanmasının temel bir rolü olduğu söylenebilir. Bu dönemde televizyon programlarının rekabet ilişkileri ve izlenme oranları üzerinden değerlendirilmeye başlaması, yabancı programların da kültürel kaygılardan ziyade rekabet ilişkileri ve izlenme yarışı temelinde ele alınmasını beraberinde getirmiştir.

Anahtar Kelimeler: Televizyon, uluslararası program akışı, kültürel emperyalizm, ulusal kültür, küreselleşme.

Debates on Foreign Programmes and National Culture in Turkey in the Context of International Flow of Television

Burcu Sümer & Süleyman İlaslan**

Abstract

The impact of internationally circulated television programs, especially television dramas, on national culture became an important topic in the field of international communication starting from the 1960s onwards. There was a substantial literature in the field of international communication by the end of the 1990s focusing on this subject. In very general terms, the dominance of the one way-flow of television programs from the USA in particular and also from other Western countries to the so-called "developing" or "underdeveloped" countries has been researched under various approaches and concepts, mainly "modernization" and "dependency" (1960s), "cultural imperialism" (1970s), "global reciprocity" and "counter-flows" (1980s) and finally in relation to "Americanization (1990s), which was widely articulated voiced as critique of globalization.

In this study, following a thorough review of this literature on the international flow of television programs, we present a historical reading of the changes in the perception of the impact of foreign programs on the national content in Turkey. To contextualize this debate historically, we first look into the cultural debates of the 1970s, when the imported content was central to broadcasting during the early years of television and extend the analysis to the second half of the 90s, when private channels proliferated rapidly in Turkey.

Where the data collection is concerned, we used the electronic archives of *Milliyet*, which was one of the most popular and widely circulated newspapers of the time period covered in this study as well as the archives of the magazine *Milliyet Sanat*, which was well-known for decades for covering controversial debates on culture and arts.

The review of the news and the editorial content collected from these archives reveal that the cultural anxieties expressed over foreign content on television began to diminish in the 1980s and almost disappeared in the 1990s soon after the mushrooming of private channels. We argue that this shift is in fact a result of the changes in view of the role of broadcasting in Turkey from the 1980s onwards. To put differently, broadcasting was no longer associated with culture but was rather seen primarily as an economic activity in the 1990s, which was very much in line with the neoliberal order prevailed in the second half of the 1980s. The fact that television programs were increasingly discussed in regard to competitive relations and ratings become important for the validation of this shift.

Keywords: Television, international television flow, cultural imperialism, national culture, globalization.

* Received: 29/10/2020. Accepted: 05/02/2021

** Burcu Sümer: Ankara University Faculty of Communication, Radio, Television and Film Department.

Orcid no: 0000-0002-7340-9750, sumer@media.ankara.edu.tr

Süleyman İlaslan: Firat University Faculty of Communication, Radio, Television and Film Department.

Orcid no: 0000-0003-4030-5100, suleyman.ilaslan@gmail.com

Televizyon Programlarının Uluslararası Dolaşımı Bağlamında Türkiye’de Yabancı Programlar ve Ulusal Kültür Tartışmaları

Giriş

1940’lı yılların ikinci yarısından itibaren televizyon yayıncılığının yeni bir kitle iletişim teknolojisi ve Raymond Williams’ın (2003) iletişim çalışmaları alanına kazandırdığı anlamıyla bir “kültürel form” olarak özellikle gelişmiş Batılı ülkelerde yaygınlaşmaya başlamasıyla birlikte, bu aracın tartışmaların odağına yerleşmesi uzun sürmemiştir. Özellikle televizyon yayıncılığının kültürel değişim ve gelişim açısından temel bir rol oynayacağı düşüncesi bu aracın içeriklerinin üretimi, dağıtımı ve tüketimine dair yoğun kültürel endişe ve tartışmaları beraberinde getirmiştir. 2. Dünya Savaşı sonrası dönemde “bolluk” ekonomisine geçiş ile tüketim ve eğlence kültürünün yükselişi (Scannell 2007: 26) ve bu süreçte televizyonun eğlence odaklı tüketim kültürüne eklemlenmesi, yayıncılığa atfedilen toplumsal-kültürel roller ile bu alana yönelik giderek belirginleşen ticari ilgi arasında gerilimli bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gerilimin önemli bir boyutu teknolojinin ve yayın içeriklerinin uluslararası dolaşımıyla bağlantılı olarak şekillenirken, bu durum ulusal kültürler açısından da temel bir tartışma unsuru olarak belirlemiştir.

Televizyonun kurumsallaşma sürecinde Kuzey Amerika’ya özgü ticari modelden farklı olarak, Batı Avrupa’da özellikle İngiltere öncülüğünde kamu hizmeti yayıncılığı modeli ön plana çıkmıştır. Ancak, gerek televizyon cihazı pazarının büyümesiyle ortaya çıkan rekabet, gerekse televizyonun 2. Dünya Savaşı sonrasında hızla eğlence odaklı tüketim kültürüne eklemlenmesi, başından itibaren yayıncılığa atfedilen toplumsal-kültürel roller ile bu alana yönelik ticari ilgi arasında gerilimli bir ilişkinin ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu gerilimin önemli bir boyutu da teknolojinin ve yayın içeriklerinin uluslararası dolaşımıyla ilgilidir. Televizyon teknolojisini ithal eden ve içerik üretim endüstrisine sahip olmayan gelişmekte olan ülkelerde bu tartışma daha da belirgin bir biçimde ortaya çıkmıştır.

Batı modernleşmesinin tarihsel sürecini evrensel bir model olarak sunan “modernleşme kuramı”nın dönemin özellikle siyaset bilimi alanının kurucu

tartışmalarından biri olduğu hatırlandığında, yayıncılık ile toplumsallık arasındaki ilişkinin bu dönemden başlayarak neden hiçbir zaman sadece ulusal ya da yerel bir mesele olarak anlaşılmadığını kavramak daha kolay olacaktır. 1960'lardan itibaren televizyonun dünyanın farklı coğrafyalarında yaygınlaşması ve bu coğrafyalarda televizyon yayıncılığının ne olduğu ve nasıl olması gerektiğine ilişkin soruların dillendirilmesi, modernleşme kuramının hararetle tartışıldığı bir dönemle kesişmiştir. Bu süreç medya teknolojilerinin transferine ve içeriklerinin serbest dolaşımına izin verilmesinin ülkelerin toplumsal ve kültürel değişimleri, gelişmeleri ve kalkınmaları açısından önemine vurgu yapan modernleşmeci savlarla desteklenmiş ve hız kazanmıştır (Straubhaar, 1991: 40). Bu dönemde televizyonun ülkelerin hem ekonomik hem de kültürel olarak kalkınmasında, ulusal bütünlüğün sağlanmasında, halkın eğitiminde ve demokratik bir toplumsal hayatın gelişiminde temel bir rol oynayacağı savunulmuştur. Televizyon teknolojisi ve içeriklerinin uluslararası dolaşımına dair bu olumlu bakış ve modernleşmeci vurgu 1970'li yıllara kadar hâkim bir konumda yer almıştır (Servaes, 1986: 203-204; Sparks, 2007: 2, 24, 39). Ancak, Batı modernleşmesinin evrenselliğine yönelik itirazların yükselmesi uzun sürmemiş, televizyonun aynı zamanda hâkim ülkeler ve kültürlerle bağımlılığı arttıran bir araç olduğu dillendirilmeye başlanmıştır. Bununla ilişkili olarak da televizyon programlarının üretimi, uluslararası dolaşımı, kültürlerin bu programlarla etkileşimi gibi konular önemli birer sorun olarak belirmiş ve televizyon programcılığı uluslararası iletişimin gelişimi temelinde uzun tartışmaların konusu olmuştur.

1970'lere gelindiğinde uluslararası iletişim alanı "kültürel emperyalizm" tartışması etrafında şekillenmektedir. 1980'lere kadar etkisini sürdüren bu tartışma Jean K. Chalaby'nin da (2006: 33-34) ifade ettiği gibi, gelişmekte olan çevre ülkelerin özellikle ticaret ve teknoloji alanlarında merkezde yer alan endüstrileşmiş ülkelere bağımlı kılındığını savunan "bağımlılık kuramı" ile ilişkilendirilmiştir. Bunun iletişim alanına yansması ise haber ve eğlence içeriklerinin uluslararası dolaşımının tartışmaya dahil edilmesiyle ortaya çıkmıştır. Önce "Bağlantısızlar Hareketi" daha sonra Birleşmiş Milletler UNESCO çatısı altında yapılan "Yeni Dünya Enformasyon ve İletişim Düzeni"nin kurulmasına yönelik yapılan çağrı, kültürel ticarete Kuzey'den Güney'e doğru tek yönde yoğunlaşan Batı hegemonyasını engellemeyi ve bu sayede gelişmekte olan ülkelerin ulusal kimliklerinin korunmasına yönelik kaygılarının

tanınmasını amaçlamıştır. Bu çalışmanın ilerleyen bölümlerinde de etraflıca ele alınacak olan bu tartışmanın tarihsel bağlam açısından etkisine ve gerek ideolojik gerekse akademik sınırlılıklarına ilişkin oldukça kapsamlı bir literatür bulunmaktadır (Salwen, 1991).

1980'lerin ikinci yarısından itibaren, özellikle uydu yayıncılığının yaygınlaşması ile birlikte televizyon sektöründe yaşanan dönüşüm ve bu sürece eşlik eden küreselleşme tartışmaları televizyonun uluslararası dolaşımına ilişkin tartışmaları dönüştürmüş, televizyon ve kültür arasındaki ilişkileri yeniden biçimlendirmiştir. 1990'lara gelindiğinde artan kanal sayısı ile birlikte yayın sürelerini doldurmaya yönelik program ihtiyacı birçok ülkede en üst düzeye ulaşmış bulunmaktadır. ABD dışında 100 ülkenin 1987-1991 yılları arasındaki televizyon endüstrisi verilerine göre, bu dönemde ulusal kanal sayısı yüzde 46, ortalama haftalık televizyon yayın süresi ise yüzde 42 oranında artmıştır (Tracey ve Redal, 1995). Televizyon içeriklerinin uluslararası ticari dolaşımın önemli bir parçası olduğunu gören ticari televizyon endüstrisi, ticari riskleri en aza indirmek adına olası kültürel farklılıkları göz ardı etmiştir. Farklı kesimlerin ilgisini çekebilecek ve eğlence unsurunu ön plana çıkaran programların giderek hâkim olması bir kez daha farklı ülkelerde ulusal düzeyde farklı kültürel kaygıların su yüzüne çıkmasına neden olmuştur. Öyle ki, yerli yapımlarda bile giderek artan bir biçimde bu eğlence mantığının ve hâkim anlatı kalıplarının karşılık bulması (De Bens ve De Smaele, 2001: 72; Hoskins ve Mirus, 1988: 500-501) yeni bir tartışma başlığı açmıştır. Türkiye de bu ülkelerden biridir.

Türkiye gibi televizyon yayıncılığının başlaması sürecinde dışa bağımlı olan ve program arzını karşılayacak bir endüstri oluşturmak konusunda geri kalan ülkelerde, ithal program içerikleri yayıncılığın kültürel niteliği ve rolü ile geleceği açısından yoğun bir biçimde tartışılmıştır. Yayıncılığın 1970'li yıllarda belirginleşen bu dışa bağımlı yapısı televizyon özelinde kültürel bağımlılık ve yerel kültürün yabancı içerikler karşısında bozulması kaygılarının sıklıkla dile getirildiği bir süreci başlatmıştır. Ancak, 1970'lerin sonlarından itibaren televizyon program içeriklerinin çeşitlenmesine yönelik artan talebin bir yansıması olarak televizyon yayıncılığında uluslararası dolaşımının gerekliliğine ve kaçınılmazlığına vurgu yapılmaya başlanmıştır. 1980'lere gelindiğinde ise uluslararası iletişim alanında gittikçe derinleşen karşılıklılık, bölgeselliğe yapılan vurgu ve küreselleşmecî eğilimler Türkiye'de de yavaş yavaş karşılık bulmaya

başlamıştır. Televizyon programlarının uluslararası dolaşımı bağlamında gerçekleştirilen bu tartışmalarda yaşanan dönüşüm, toplumsal-kültürel hayatta yaşanan köklü dönüşümlerle iç içe geçmiştir. Dolayısıyla, bu tartışmaların izini sürmek ve yaşanan değişimleri anlamlandırmak Türkiye’de televizyon yayıncılığı temelinde bir kültürel tarih okuması yapmaya imkân vermesi açısından da önem taşımaktadır.

Bununla birlikte, televizyon programlarının uluslararası niteliğine odaklanan tartışmalardaki asıl dönüşümün Türkiye’de özel yayıncılığın başladığı 1990’lı yıllarda etkisini göstermeye başlaması çalışmanın kapsamını 90’lı yılların ikinci yarısına kadar genişletmeyi gerekli kılmaktadır. Bu yıllara odaklanmak yeni bir yayıncılık tarzı iddiasıyla ortaya çıkan ticari yayıncılık ile aslında hiçbir zaman nasıl olması gerektiği kapsamlıca tartışılmamış kamu hizmeti yayıncılığı arasında belirginleşen gerilim üzerinden bir okuma yapmaya imkân vermesi açısından da anlamlıdır. Çalışmanın kapsamını oluşturan yıllar hem toplumsal açıdan hem de televizyon yayıncılığı açısından bir geçiş dönemi niteliğindedir ve ancak bir bütün olarak değerlendirildiğinde Türkiye’de 1980 sonrası dönemde yerleşiklik kazanan yeni kültürel ortamı anlamaya katkı yapacaktır.

Bu çerçevede bu çalışmada, Türkiye’nin 1970’lerden 90’lara uzanan süreçte, değişen kültürel iklim içerisinden özellikle televizyon yayıncılığı üzerine yürütülen tartışmalara odaklanan nitel bir analiz sunulması amaçlanmaktadır. Kültüre dair yaklaşım ve tartışmaların içinde bulunulan dönemin daha genel toplumsal koşullarıyla ilişkili olduğu düşüncesinden hareketle, uluslararası program akışına dair tartışmalar bu daha genel toplumsal koşullarla ilişkilendirilerek değerlendirilmektedir. Televizyon yayıncılığı etrafında şekillenen kamusal tartışmalara dair verilere ele alınan dönemin en yüksek tiraja sahip gazetelerinden biri olan *Milliyet* gazetesinin elektronik arşivi “televizyon programları”, “yabancı televizyon programları”, “yabancı diziler”, “özel kanallar” gibi anahtar kelimelerle taranarak ve yine bu dönemde kültürel tartışmaların daha yoğun yer aldığı *Milliyet Sanat* dergisinin arşivi taranarak ulaşılmıştır. Türkiye’de televizyon yayıncılığı etrafında sürdürülen kültürel tartışmaların dönüşümünü analiz etmek için, arşiv taramasından elde edilen yaklaşık yüze adet farklı haber ve yazı içeriği değerlendirilmiş ancak bu yazıda yer sınırlılığından dolayı bu içeriklerin sadece bir kısmına yer verilmiştir.

Televizyon Programlarının Uluslararası Dolaşımına Dair Öncü Tartışmalar

Televizyon içeriklerinin uluslararası dolaşımına ilişkin veriler ilk kez 1971 yılında UNESCO desteğiyle Tampere Üniversitesi ve Finlandiya Yayın Kurumu'nun birlikte yürüttükleri bir proje çerçevesinde derlenmeye başlandı. Başlangıçta 50 ülkede yayın yapan televizyon kanallarının yayın akışlarının, bu akışta yer alan içeriklerin menşeinin analiz edildiği bu projenin ilk sonuçlarının 1974 yılında yayınlanmasıyla birlikte televizyon içeriklerinin dolaşımı uluslararası iletişimin o dönemdeki en önemli tartışma konusu niteliğini aldı. 1972-73 yıllarına ait yayın içeriklerinin analiz edildiği çalışma temelde iki tespitte bulunuyordu; yayın içerikleri Kuzey Amerika'dan tek yönde dünyanın geri kalan noktalarına doğru hareket ediyordu ve eğlence odaklı içerikler bu akışın merkezinde yer alıyordu (Nordenstreng ve Varis, 1974). Araştırmanın yazarlarından biri olan Tapio Varis (1974), araştırmanın temel bulgularını ayrı bir çalışmada değerlendirmiştir. Buna göre TV programlarının uluslararası dağıtımında öncü ülkeler arasında ABD'yi, İngiltere, Fransa ve Batı Almanya izlemektedir; İspanyolca konuşulan ülkelerde Meksika, Ortadoğu ülkelerinde ise Lübnan ve Birleşik Arap Cumhuriyeti yapımları dolaşımdadır; sosyalist blokta yer alan ülkelerde program dolaşımı kendi aralarında gerçekleşmektedir. Bu kısa yazıda vurgulanan ancak kısa bir süre sonra hararetlenecek "kültürel emperyalizm" odaklı tartışmalarda geri planda kalacak iki önemli saptama daha yer alıyordu. Bu saptamalardan ilki televizyon içeriklerinin uluslararası dolaşımındaki Amerikan hakimiyetinin özellikle hükümet destekleri ve etkin bir dağıtım sisteminin varlığıyla ilişkilendirilmesiydi (Varis, 1974: 103). Bu aslında doğrudan ifade edilmese de uluslararası iletişimde ekonomi politik kavrayışın önemine dikkat çekiyordu. Diğeri ise, izleyicilerin bu programlara maruz kalmasının olası etkilerine yönelik bir değerlendirmeydi. Varis, topladıkları verinin uluslararası televizyonun bütününe anlamak için yeterli olmadığını, farklı ülkelere derlenen verilerin yabancı programların geniş kitlelerce izlendiğini göstermekle birlikte, bu verilerin karşılaştırmalı olarak değerlendirilmediğini dile getiriyordu (Varis, 1974: 109). Diğeri bir deyişle, uluslararası iletişim alanında kültürel emperyalizm tartışmasına zemin oluşturan araştırmanın yazarları bile, öncelikle ABD ve ardından Batı Avrupa hakimiyetini onaylamakla birlikte, bu hakimiyetin olası etkileri konusunda temkinli bir tutum sergiliyordu.

Televizyon endüstrisinin gelişimi, programların üretimi ve dağıtımında başta ABD olmak üzere Batılı gelişmiş ülkelerin hâkimiyeti, 1970'lerin ikinci yarısından neredeyse 1980'lerin sonuna kadar "kültürel emperyalizm", "medya emperyalizmi" "bağımlılık", "kültürel homojenleşme" kavramları etrafında, az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin gelişmiş ülkeler karşısındaki dezavantajlı konumlarını ve dolayısıyla farklı bağlamlarda dillendirilen kültürel kaygıları odağa alacak şekilde tartışıldı. Televizyon yayıncılığı etrafında sürdürülen bu tartışmalar 1980'lerden 90'lara geçerken etkisini arttıracak olan küreselleşme tartışmalarının ilk kurucu evresine eklemlendi. Bu bağlamda, 1970'lerden günümüze kadar gelen süreçte küresel etkileşime yönelik tartışmanın merkezi sorunlarından biri, Arjun Appadurai'den (2006: 588) esinle söylendiğinde, "kültürel homojenizasyon ve kültürel heterojenleşme arasındaki gerilim"den ortaya çıkmış, televizyon da daha makro düzeyde kültürler arasındaki ilişkilerin en somut düzeyde izlenebileceği bir odak sağlamıştır. Öyle ki, 1970'li ve 1980'li yıllarda televizyon programcılığında ABD hâkimiyetinin giderek belirginleşmesi İngiltere gibi güçlü televizyon endüstrisine sahip Batılı ülkelerde bile benzer kültürel endişelerin yükselmesine yol açmıştır (Schlesinger, 1986).

Uluslararası iletişimde kültürel emperyalizm tartışması politik bir tartışma olduğu kadar, iletişim alanında neyin çalışılmaya değer olduğuna ilişkin bir disiplinler sorgulamayı hareketlendirmesi açısından da önemlidir. Joseph D. Straubhaar (2006: 681), "televizyonun kültürlerarası akışının ve etkisinin nasıl kuramsallaştırılacağı ve açıklanacağı uluslararası iletişimdeki en kalıcı sorunlardan biri" olduğunu dile getirmiştir. Bu tartışmayla ilişkili olarak, uluslararası dolaşımı olumlayan "iletişim ve gelişme/kalkınma" ve "kültürel çoğulculuk" yaklaşımları ile, bunların karşısında yer alan ve televizyonun uluslararası niteliğinin mevcut haliyle Batı'nın, özellikle de ABD'nin, egemenliğini ve kültürünü dünyanın gelişmekte olan ya da az gelişmiş ülkelere taşıyarak onları kendisine daha fazla bağımlı kıldığını, bu kültürleri "Amerikanlaştırdığını" dile getiren "kültürel emperyalizm" ya da "medya emperyalizmi" olmak üzere üç temel paradigma ortaya çıkmıştır (Sreberny, 2006: 605; Straubhaar, 2006: 682). Bunlar arasında kültürel, politik ve akademik açıdan en çok etki uyandıran şüphesiz "kültürel emperyalizm" yaklaşımı olmuştur. Kültürel emperyalizm tartışması, sadece savunanların değil, bir o kadar da bu yaklaşıma karşı çıkanların öne sürdükleri

iddiaların etkisiyle uzun bir süre uluslararası iletişim alanının en yankı uyandıran akademik tartışmalarından biri olma niteliğini korumuştur.

Metodolojik anlamda eleştirel ekonomi politik bakış açısını benimseyen kültürel emperyalizm kuramcıları, sadece uluslararası televizyon endüstrisindeki ABD hâkimiyetinin değil, televizyon içeriklerinin dolaşımını yöneten diğer büyük medya şirketlerinin de benzer ticari mantık ve üretim modellerini benimsemesinin homojenleşmeye yol açtığını ve kültürel çeşitliliği yok ettiğini dile getirmişlerdir (Boyd-Barrett, 1977; Schiller, 1970 ve 1976; Hamelink, 1983; Mattelart, 1983). Bu iddiaların özellikle 1974 UNESCO Genel Konferansı'ndan itibaren gittikçe artan bir şekilde uluslararası politik gündemi etkilediği ortadadır. Ancak, bu tartışmanın başından itibaren öne sürülen argümanların kaynağı olarak gösterilen ampirik verilerin kuramcılar tarafından fazla özgürce yorumlandığına, izleyici araştırmaları verilerinin bu iddiaları bütünüyle desteklemediğine yönelik itirazlar da başından beri bu tartışmaya eşlik etmiştir (Tunstall, 1977; Tracey, 1985). Buradaki temel çatışma uluslararası kültürel akışın gelişmiş ülkelerden diğerlerine doğru tek yönde gerçekleştiğine yönelik saptamanın kültürel emperyalizm tezinin doğruluğunun gerekli bir önkoşulu olmakla birlikte tek başına yeterli olup olmadığı konusudur (Salwen, 1991). Nitekim, 1980'lere gelindiğinde iletişim alanındaki yeni hâkim bakış izleyicinin deneyimlerini, tercihlerini ve iletişim sürecindeki aktif yönünü ön plana çıkaran düşünceler üzerine inşa edilmiştir. Farklı ülkelerde gerçekleştirilen izleyici araştırmaları sonucunda elde edilen verilerin bu içeriklerin alımlanma koşullarıyla ilgili olarak kültürel emperyalizm ve homojenleşme iddialarını desteklemezken, "yerel" olanın önemine vurgu yapılmıştır.

Bu değişim televizyon program akışının ele alınma biçimlerinde de yansımaları bulmuştur. UNESCO'nun 1983 uluslararası televizyon verilerini on yıl öncesinde yayınlanan ilk verilerle karşılaştıran Michael Tracey (1985: 23), artık bir uluslararası iletişim sistemi olarak televizyonu ele alırken akışların içinde başka akışlar da olduğunu; uluslararası televizyonun bütünüyle ABD hakimiyeti altında olduğunu dile getiren "tanıdık ve basit model"e uymayan dağıtım kalıplarının olduğunu; en basit anlamda hangi programların nereye gittiğini tespit etsek bile bu eski kavrayışın artık geçerli olmadığını dile getirmiştir.

Televizyon Programlarının Küresel Akışı ve Artan Karşılıklık

1980'leri geride bırakırken Straubhaar (1991: 43), dünya ekonomisi genişlemeyi sürdürüp bir dünya kapitalist sistemine dönüştükçe medya sistemlerinin ticarileşmesine yönelik sürekli bir baskı oluşturduğunu dile getirmiştir. Brezilya örneğinden hareketle bu süreci tartışan Straubhaar, kültürel emperyalizm ve bağımlılık kuramlarının uluslararası ve ekonomik ilişkiler ile sınıf çatışmaları gibi konulara dikkat çekerek önemli bir tartışma açmakla birlikte, farklı ulusların medya alanlarının gelişimini ve medyanın uluslararası akışını kavrayabilmek için daha esnek ve daha karmaşık paradigmalara ihtiyaç olduğunu belirtmiştir (Straubhaar, 1991). Gerçekten de 1980'lerin ikinci yarısından itibaren Güney Amerika menşeli "telenovella" yapımlarının uluslararası program ticaretinde gösterdiği başarı tartışmaya yeni bir açılım kazandırmış ve "karşıt-akış" kavramsallaştırması gündeme gelmiştir (Biltreyst ve Meers, 2000). Daha sonra sıklıkla neoliberalizasyon ve deregeülasyon süreçleriyle ilişkilendirilerek tartışılacak olan Kuzey Amerika ve Batı Avrupa'da medya sistemlerinin ticarileşmesi süreci, başta Asya olmak üzere az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin medya sistemlerini de etkileyen önemli bir olgudur. İlişkilerin hala eşitsiz bir yapıda devam ettiğini kabul etmekle birlikte Straubhaar (1991: 43), yerel düzeyde uluslara özgü ya da uluslararası bağlamda iletişimle ilgili farklı endüstrilere ilişkin tarihsel gelişim dinamiklerinin sadece bağımlılık ilişkisi içerisinde kavranamayacağına, uluslararası medya düzeninin artık en iyi ihtimalle "asimetrik bağımlılık" şeklinde tarif edilebilecek bir olgu çerçevesinde tartışılması gerektiğine dikkat çekmektedir. Bu yeni dönemde gerek ulusal aktörler arasında gerekse uluslararası ilişkilerde çelişki ve rekabet bir arada yer alırken, daha öncesinde kültürel bir değer olarak tartışılan yerelliğin kendisi de artık ekonomik bir değer olarak tarif edilmektedir. Teknolojik gelişmelerin hızlanması, üretim maliyetlerindeki düşüşler, rahat ve düşük maliyetlerle üretilebilecek yeni program formatlarının geliştirilmesi ve alandaki eğitimli personel sayısının artması gibi unsurlar bu ülkelerin uluslararası alanda rekabet etme imkânına kavuşmasında en önemli etkenler olarak görülmektedir (Straubhaar, 1991: 45, 47; Straubhaar, 2006: 682-685, 694-695; Sreberny, 2006: 607-608; Waisboard, 2004: 362). Televizyon endüstrisindeki bu gelişmelerin küresel çoğulculuğun, kültürel akış döngülerinin ve medya alanında çeşitliliğin artışına vurgu yapan olumlu bir bakışla birleşmesi (Sreberny, 2006: 608), programların küresel

dolaşımına dair olumsuz yaklaşımları güçlendirmiştir. Bu bakışın yükselişinde ulusal ve uluslararası bağlamda endüstriyel, ekonomik ve politik yapılanma biçimlerinden kaynaklı yeni gerekliliklerin yanı sıra, izleyicinin seçme ve istediğini tüketebilme kapasitesine sahip olmasının kabulünün de etkili olduğu söylenebilir (Straubhaar, 2006: 699).

Bu gelişmelerin eşlik ettiği 1990'lı yılların birbirinden ayrılmaz bir bütünlüğe bürünen küresel dünya vurgusu, uluslararası medya ortamının “kültürel emperyalizm” modelinin önerdiğinden çok daha karmaşık bir yapıda olduğuna işaret eden yaklaşımlara daha sağlam bir zemin kazandırmıştır (Appadurai, 2006; Sreberny, 2006). Paranın, malların ve insanların artan dolaşımı ile işgücü, finans ve teknoloji alanında artan ayrışma ve hareketlilik yeni dönemin temel unsurları olurken, bunlar televizyon program akışı alanındaki uluslararası etkileşimleri de yeniden biçimlendiren dinamikler olmuştur (Appadurai, 2006: 595). Küreselleşmeci bakış bağlamında televizyon yayıncılığının uluslararası akışı da artık “farklılık”, “çeşitlilik”, “parçalılık” ve “karşılıklık” gibi kavramlar etrafında değerlendirilmeye başlanmıştır (Chalaby, 2006: 35).

Küresel Televizyon Program Üretim Endüstrisi Temelinde Homojenleşme Tartışmasına Dönüş

1990'lar bir yandan uluslararası iletişimin küreselleşmesini olumlayan yaklaşımların yükselmesine tanıklık ederken, diğer yandan da ABD hâkimiyetinin sürdüğüne işaret eden yeni çalışmaları ve kültürel homojenleşme endişelerini beraberinde getirmiştir. James Curran'a (1999) göre, bu “yeni revizyonist” yaklaşımlar eşitsiz televizyon program akışının karşısına izleyici odaklı bir yaklaşım sunarak küreselleşmeci bakışın yerleşmesine destek olmakta ve aslında eşitsizliğin sürdüğü bu yönelişi olumlayan bir tutum sergilemektedirler. Benzer bir şekilde, Chalaby de (2006: 36), küreselleşme tartışmalarının mevcut uluslararası medya yapısını anlamak açısından önemli bir katkı sunmakla beraber, bu bakışın medya sektöründe ve kültürel alanda kalıcı nitelikte olan ABD hâkimiyetini gözlerden sakladığını dile getirmiştir. Chalaby, uluslararası televizyon sektöründe faaliyet gösteren ABD medyasının “uluslararası bir strateji olarak içeriklerin ve programcılığın yerel uyarlanmasına, izleyicilere hitap eden melez televizyon markaları ve medya ürünleri yaratılmasına adapte olma” becerilerinin bu

hakimiyeti desteklediğini belirtmiştir (Chalaby, 2006: 36). Benzer biçimde Annabelle Sreberny de (2006: 608), küresel çoğulculuk modelinin medya sektöründeki hâkim yapıları görmezden gelerek “birçok bağımsız ve mutlu üretici varsayması” noktasında sorunlu olduğuna işaret etmektedir.

1980’li yıllardan sonra da birçok ülkenin ABD’nin televizyon alanındaki hâkimiyeti altında kalmaya devam etmesi bu tespitleri destekler niteliktedir. “Bazı üçüncü dünya üreticilerinin başarısına rağmen program satışları ve sektörün yapısı açısından küresel televizyon pazarında Batı’nın hâkimiyeti tartışmasızdır” diyen Silvio Waisboard (2004: 362), 1980’lerin sonlarında televizyon program trafiğinin yüzde 71’inin ABD’nin elinde olduğunu belirtmektedir. Teknolojik gelişmeler ve artık etkisini hızla arttıran neoliberal yayıncılık politikaları temelinde televizyon programlarına olan talep o kadar çok artış göstermiştir ki, birçok gelişmiş ülkenin bile bu talebi kendi yerli endüstrileriyle karşılaması mümkün olmamıştır. Avrupa’da bile 1980’lerde üreticiler artan talebi karşılayacak miktarda program üretememektedir. Artan televizyon program ihtiyacı uluslararası talebi ve dolaşımı yoğunlaştırmış; bu durum ticarileşme, özel mülkiyet ve kâr hedefleri temelinde televizyon sistemlerinin homojenleşmesi eğilimini belirginleştirmiştir (Waisbord, 2004: 360-361). TV program üretimi konusunda güçlü bir yapıya sahip olan İngiltere bile bu dönemde ABD programlarının önemli bir ithalatçısı olmayı sürdürmektedir (Schlesinger, 1986).

Appadurai (2006: 588), medya çalışmaları içerisinde yükselen homojenleşme tartışmasının sıklıkla “Amerikanlaşma” ya da “metalaştırma” tartışmasına eklendiğini dile getirmiştir. Nitekim 1990’ların başına kadar uluslararası kültür ticaretinde ABD hâkimiyeti “televizyon içeriklerinin Dallaslaşması” (De Bens vd., 1992), “toplumun McDonalddlaşması” (Ritzer, 1993) gibi oldukça yankı uyandıran kavramlarla ilişkilendirilerek tartışılmıştır. Kültürel emperyalizm ya da medya emperyalizmi gibi kavramların artık açıklayıcı gücünün olmadığını savunan Chalaby de (2006: 36-46) iletişimin uluslararası akışının temel niteliği olan Amerikan hâkimiyetinin “kültürel üstünlük” (*cultural primacy*) olarak kavramsallaştırılmasını önermektedir. Bu üstünlük ABD şirketlerinin uluslararası medya sektöründe her geçen gün artan hâkimiyetiyle ve bu şirketlerin yerel sektörlere uyumlanma kabiliyetleriyle yakından bağlantılıdır. Televizyon yayıncılığı alanındaki yeni medya teknolojileri ve yeni çok kanallı televizyon ortamı bu şirketlerin faaliyet alanlarını genişleterek hâkimiyetlerini sürdürmelerini, yerel

alana melez içerikler ve faaliyet biçimleriyle daha fazla nüfuz etmelerini kolaylaştırmaktadır. 1990'ların sonlarından itibaren televizyon için format üretiminin küresel bir endüstriye dönüşmesi bu eğilimi güçlendirmiştir (Chalaby, 2011: 294). Waisboard'un (2004: 361) her ne kadar program akışında bir karşılıklılık söz konusu olsa da yerel endüstrilerin ancak hâkim üretim modellerini takip etmeleri ve standartlaşmaları koşuluyla ürettikleri içerikleri ihraç edebilir bir konuma kavuşabileceklerine işaret etmesi, programcılık mantığının kendisinin nasıl bir benzeşme sürecinden geçtiğine dikkat çekmesi açısından önemlidir.

Els de Bens ve Hedwig de Smaele (2001: 52), Avrupa'da belirginleşen bu hâkimiyetin temel nedenini televizyon sektörünün ticarileşmesine bağlamaktadırlar. Yeni kurulan ticari televizyon kanallarının kurulum ve başlangıç maliyetlerinin yüksek olması yayın sürelerini doldurmak için daha fazla sayıda ucuz ve yüksek reytingi garanti eden yabancı programa başvurularına neden olmaktadır. Bu durum alandaki ABD hâkimiyetini arttıran önemli etmenlerden biridir. Televizyon program ticaretinin ağırlıklı olarak eğlence programları ve özellikle de dramalar üzerinden gerçekleştiğini tartışan Colin Hoskins ve Rolf Mirus (1988: 499-501, 511-512), ABD yapımlarının hemen her kültürden izleyicinin özdeşlik kurabileceği standart niteliklerde üretilmesinin bu programların tüm dünyada ilgi çekici ve izlenir olmasını sağladığını, bu sayede de ABD hâkimiyetinin arttığını dile getirmektedir. Bilgilendirici programlar daha fazla kültür bağımlı bir yapıya sahiptir. Bu da onların izlenirliğini azaltmaktadır. Bir programın içinden çıktığı kültüre yoğun bir biçimde bağlı olması o kültürdeki çekiciliğini arttırırken bir başka kültürde izleyicilerin bu programla kuracağı özdeşliği zorlaştırmaktadır (Hoskins ve Mirus, 1988).

Bu hâkimiyet, yabancı içeriklerin ve programcılık mantığının ulusal kültüre hizmet edecek bir programcılığa ulaşmanın önünde engel teşkil ettiği yönündeki düşünce ve endişelerin sürmesinde temel bir rol oynamaktadır. Waisboard'a göre (2004: 367), standartlaşmış ve yerel olmaktan uzaklaştırılmış formatları hâkim kılan uluslararası televizyon program akışları arasında izleyiciler yerel ve ulusal bilince sarılmaktadır; ancak, ticari mantığın hâkimiyetindeki televizyon endüstrilerinde izleyicilerin ulusal beklentilerinin karşılık bulması zorlaşmakta, giderek artan biçimde standartlaşmış ve eğlence ağırlıklı programlar arasında kültürel ve ulusal kaygılar dillendirilmeye devam etmektedir.

Türkiye’de Televizyon Yayıncılığının Gelişimi ve Yabancı Programlar

Televizyon endüstrisinin yapısal anlamda uluslararası dönüşümüyle bağlantılı olarak dünyada şekillenen tartışmaların izi Türkiye’de de televizyon yayıncılığının gelişim süreci üzerinden rahatlıkla sürülebilir. Televizyon içeriklerinin yabancı kaynaklardan beslenmesinin sakıncalarına ilişkin endişelerin daha televizyon yayınlarının başladığı ilk yıllardan itibaren dile getirilmekte oluşu ve kurumsallaşma aşamasında olan TRT’ye bu temelde kültürel korumacı bir rol yüklenmesi, televizyon ve ulusal kültür arasında kurulan ilişkinin önemli bir unsur olarak ortaya çıktığını göstermektedir. Aslında bu ilişkinin daha genelde radyo yayıncılığı temelinde yayıncılık, ulusal kültür ve kalkınma arasında kurulan çok daha eski bir ilgiyle bağlantılı olduğu da söylenebilir. Radyo temelinde yayıncılığa yüklenen ulusal kültürel roller, televizyonun toplumsal hayatta oynayacağı rolün büyüklüğüne duyulan inançla bu yeni araca daha belirgin bir vurguyla aktarılmıştır. Televizyonun henüz kuruluş döneminde iyi bir içerik yapılanmasına kavuşturulmasının önemine işaret eden ve bu nedenle de yabancı programlara - özellikle de ABD programlarına- yayın akışında fazla yer verilmemesi gerektiğine, bunun yerine yerli program üretiminin geliştirilmesinin önemine vurgu yapan bir yaklaşımın belirginleşmesi de bu korumacı ve kalkınmacı tutumla bağlantılı bir biçimde karşımıza çıkmaktadır. Bu özellikle Aysel Aziz (1974) ve Mahmut Tali Öngören’in (1978) değerlendirmelerinde belirgindir. Bununla ilişkili olarak, Türkiye’de televizyon yayıncılığının henüz yeni yeni şekillendiği 1970’li yıllarda özellikle ABD yapımlarının eğlence, basitlik ve yozlaştırıcı niteliklerle eşleştirilmekte olduğu; buna karşın TRT Televizyonu’nun ulusal kültürü geliştirecek ve kalkındıracak bir içerik yapılaşmasına kavuşturulmasının önemine işaret eden bir yaklaşımın da hâkim olduğu görülmektedir. Bu tartışma çizgisini de yine Aysel Aziz (1974) ve ayrıca Semih Tuğrul (1975) üzerinden izlemek mümkündür.

ABD televizyon programlarının toplumsal ve kültürel sorunlara yol açacak nitelikte olduğuna dair düşüncelerin bu yıllarda birçok ülkede yaygın kabul görmesi (Hoskins ve Mirus, 1988), televizyon odaklı tartışmanın çerçevesinin de uluslararası bir nitelik kazandığını düşündürmesi açısından dikkate değerdir. Bu dönemde farklı ülkelerde benzer konular tartışılmaktadır. Yayın sürelerinin arttığı ve çizgi filmlerden (*Pinokyo*, *Arı Maya*, *Sinbat’ın Serüvenleri*) belgesellere (*Geleceğe Miras*, *Kral Yolu* gibi) ve dizilere kadar geniş bir yelpazede yabancı içeriklerin -özellikle de *Acemiler*,

Cehennem Sıcağında, Kaptan Onedin, Lassie, Laverne ve Shirley, Küçük Ev, Zengin ve Yoksul, Çarli'nin Melekleri, Aşk Gemisi gibi popüler dizilerin¹- TRT ekranlarında daha fazla yer bulmaya başladığı 1970'lerde ulusal kültüre ilişkin endişelerin ve TRT'nin benimseyeceği yayın ve içerik politikasına dair tartışmaların artması tesadüf değildir. 1977 yılında TRT Televizyonu'nun toplam yayın süresi içerisinde yüzde 12.9'luk bir orana sahip olan dizi yayınlarının yüzde 12.7'sinin yabancı dizilerden, buna karşın yalnızca yüzde 0.2'sinin yerli dizilerden oluştuğu görülmektedir. Aynı yıla ait film yayınlarında da toplam yüzde 9.6'lık yayın oranının yüzde 5.6'sını yabancı kaynaklı filmlerin oluşturması bu tartışmaların yükseliş nedenlerini açıklar niteliktedir. Benzer bir tablo 1978 yılında da varlığını sürdürmekte, yıllık toplam yayın süresi içerisinde yerli filmler 50 saat yer alırken yabancı filmler 138 saatlik bir zaman dilimini kapsamaktadır (TRT 1977 Yılı Faaliyet Raporu, t.y.: 50; TRT 1978 Faaliyet Raporu, t.y.: 43). Bu bağlamda, tüm teknik gelişmelere karşın programcılık anlamında TRT televizyonunun "yabancı programların aktarıldığı bir kanal"a dönüştüğüne işaret eden Aysel Aziz (1974: 2), bunun Türk izleyicisini "başka ülkelerin yapımları, dolayısıyla yaşantıları, kültürleri, entrikaları vb."nin etkilemesi anlamına geldiğini söylemekte, "oyun TRT'nin kültür ve eğitime yardım edici, eğlendirici yayınlarında, kendi öz olanakları ile ulusal kalkınma ile bağdaşır nitelikte, ilgi ile izlenecek yayınlar yapması gerekir" uyarısında bulunmaktadır. 1970'lerin sonuna gelindiğinde de Aziz'in benzer düşünceleri dile getirmeye devam ettiği görülmektedir (1979: 2). TRT'nin 1980 Yılı Genel Yayın Planı'nda tüm yayın türleri içerisinde yüzde 17.51'lik bir pay ayrılan drama yayınlarının yüzde 14.13'lük oranının yabancı yapımlara, yüzde 3.38'lik bir oranın da yerli yapımlara ayrılması; toplam yüzde 8.9 oranındaki film yayın süresinin yüzde 6.18 oranında yabancı kaynaklı filmlerden oluşması ve toplam yüzde 8.92'lik çocuk yayınlarında da yüzde 4.52 oranda yabancı yapımların yer alması (TRT 1980 Yılı Genel Yayın Planı, t.y.: 39) yabancı içeriklerin ekranlarda ağırlıklı olarak yer tuttuğuna ve bunun ulusal kültürün gelişimi açısından sorunlu bir durum olduğuna dair eleştirin artarak sürmesini açıklar niteliktedir.

TRT'nin yabancı televizyon endüstrilerine hemen her açıdan bağımlı bir yapıda kaldığına dair eleştirilerin yoğun bir biçimde dillendirildiği bu yıllarda yerli televizyon

¹ TRT Televizyonunda yayınlanan programlara dair ayrıntılı bilgi için *TRT Program Dergisi*'nin 1970'li yıllardaki sayılarına bakılabilir.

programcılığının gelişmeme nedenleri de sorgulanmaktadır. Yabancı programlara bağımlı yapının genellikle yerli içerik üretiminin ekonomik ve teknik açıdan daha masraflı ve zahmetli olmasıyla açıklanması, başta ABD olmak üzere diğer gelişmiş ülkelerin hâkim olduğu uluslararası televizyon endüstrisinin daha bu yıllarda dünya pazarlarına yayılma biçimini anlamlandırmak açısından da önemlidir. TRT 8. Danışma Kurulunda TRT Genel Müdürü Cengiz Taşer'in büyük TV yapımlarının "büyük ekiplerin uzun çalışmasını gerektirmesine" ve bu nedenle de gerektiği kadar yerli yapımın üretilmemiş olmasına yaptığı vurgu bu durumu örnekler niteliktedir (TRT 8. Danışma Kurulu Tutanağı, 1979: 27). Gelişmiş ülkelerin TV endüstrileri açısından sahip olduğu güçlü teknik olanaklar, profesyonel ekipler ve dağıtım ağları daha kolay, maliyeti düşük ve hızla yaygınlaştırılabilen program üretim imkânını beraberinde getirmektedir. Bu durum özellikle daha yüksek maliyetler gerektiren yerli yapımlara yönelmeyi kaçınılmaz olarak zorlaştırmaktadır. 1970'lerin sonlarında *Milliyet*'te yer alan bir yazıda TRT'nin yerli dizi üretimi için yapılan değerlendirmenin de bu temelde şekillendiği görülmektedir. Bu dönemde TRT için üretilen *Aşk-ı Memnu* ve *Hanende Melek* gibi yerli yapımların kuruma birer milyona mal olurken, buna karşılık o güne kadar alınan en pahalı yabancı diziye bile TRT'nin yalnızca 7.200 dolar ödediğine (*Tefeciler* dizisinin 4 bölümü için) vurgu yapılmaktadır. Bu değerlendirmeler, yabancı yapımların TRT'ye daha az bir maliyete geldiğini ve bu durumun onların tercih edilirlüklerini arttırdığını ima etmesi açısından dikkate değerdir (Milliyet, 1978a: 10). Bununla birlikte, TRT'nin yayınladığı programları giderek artan biçimde kurum dışından temin etmesi bunun için gerçekleştirdiği harcamaların her yıl artmasında yansımaları bulmaktadır. Örneğin 1977 yılında kurum dışından temin edilen belgesel, drama ve film türünde içerikler (yerli ve yabancı yapımların hepsi) için 14 milyon 978 bin lira harcanırken, 1978 yılında bu rakam 18 milyon 557 bin liraya, 1979 yılında 42 milyon 478 bin lira ve 1980 yılında 69 milyon 808 bin liraya ulaşmıştır (TRT 1977 Yılı Faaliyet Raporu, t.y.: 234; TRT 1980 Yılı Faaliyet Raporu, t.y.: 260). Yukarıda değinildiği üzere, bu dönemde TRT Televizyonu'nda yayınlanan bu tür programlarda yabancı yapımların oranının yüksekliği göz önüne alındığında giderlerin önemli bir kısmının bu yapımlara ayrıldığı da söylenebilir.

1970'lerin sonlarında TRT'nin yabancı program harcamalarına vurgu yapan yazıların çıkması (Milliyet, 1978b: 10; Şener, 1978) bir yönüyle de kıyaslama

yapılabilecek bir yerli program üretiminin başlamasıyla ilişkilidir. 1970'lerin ortalarında İsmail Cem'in TRT Genel Müdürlüğü döneminde başlatılan yerli program ve özellikle de dizi üretimi televizyon yayınlarındaki yabancı program akışının yeni bir çerçeveden tartışılmasını beraberinde getirmiştir. Televizyon için kaliteli yerli yapımların üretilmesinin ulusal kültür açısından önemine vurgu yapılan bu tartışmalarda TRT'nin yabancı dizilere yönelmesinin yine kültür açısından sakıncalarına sık sık işaret edildiği görülmektedir. Halit Refiğ (1978: 10), TRT'nin ürettiği yerli yapımların değerinin televizyonun benimseyeceği kültür politikasıyla bağlantılı olduğuna değinirken, tam da bu noktaya vurgu yapmaktadır. Ona göre, TRT İsmail Cem dönemi sonrasında içine sürüklendiği yönetim sıkıntısı nedeniyle yerli yapım konusunda da bir belirsizlik dönemi yaşamış ve bu ortamda yerli film yapımlarında bir kalite standardı ya da değer ölçütü şekillendirilememiştir. Buna rağmen, yerli üretim bilinci bir kez ortaya çıkmıştır ve TRT'nin yeni yönetimleri de bu bilinci geliştirecek bir tutum takınmalıdır:

Yabancı filmlerin ve dizilerin çekiciliği ne olursa olsun, yerli üretim bilinci artık sökülemez bir biçimde kökleşmiştir. Yeni yönetimin üreteceği filmlerin değeri, televizyonun benimseyeceği ulusal kültür politikasına ve konuların denetlenmesi kadar yapımda da belli standartların aranmasına bağlıdır (Refiğ, 1978: 10).

1970'li yıllar Türkiye'de yerli program üretiminin kısıtlılığının sürekli olarak eleştirildiği, bunun ekranın yabancı yapımlarla dolu olmasının en temel nedenlerden biri olarak görüldüğü yıllardır. Bu noktada TRT'nin yerli yapım oranını artırma çabası içinde olduğuna dair vurgular da yapılmaktadır. Ekim 1979'da gerçekleştirilen TRT 8. Genel Danışma Kurulu Toplantısının açılış konuşmasında TRT Genel Müdürü Cengiz Taşer yerli yapımları geliştirme çabası içinde olduklarını belirtmektedir:

Büyük yapımlara uzun yıllar ara verilmiş olması, içinde bulunduğumuz yılların, yayında kullanılacak büyük yerli yapım olmaksızın aşılması zorunluluğunu getirmiştir. 1979 yılında yapımı gerçekleştirilebilen, Kiralık Konak, Seyahatname, İki Öküz, Zeytinler Altında, 72. Koşuş, Fadik Kız, Çırpınış gibi yapımlar yayınlanmış bulunmaktadır. ...

1980 yılında yerli yapım dramaların %2'den, %4'e çıkarılması hedef alınmıştır. Yönetim Kurulumuzca da onaylanırsa özellikle dramalarda yerli yapım oranı bu suretle çarpıcı bir biçimde arttırılmış olacaktır (TRT 8. Genel Danışma Kurulu Tutanağı, 1979: 27-28).

Yerli yapımların azlığı ve ekranların ilgi çeken yabancı içeriklerle dolması televizyonun toplum üzerindeki etkisinin gücüne duyulan inançla birleşince, kaçınılmaz olarak

kültürel kaygılar ve tartışmalar da bu çerçevede yoğunlaşmaktadır. Ulusal kültür açısından televizyonun bu kadar merkezi önemde görülmesi onun artan popülerliğiyle ve 1970'lerin sonuna gelindiğinde toplumun büyük kesimi için en temel vakit geçirme ve eğlence aracına dönüşmesiyle yakından ilişkilidir.

1980'li Yıllar: Kültürel Çoğulculuşma ve Karşılıklılık Yaklaşımları Temelinde Türkiye'de Yabancı Televizyon Programları

Televizyon endüstrisinde yaşanan hızlı dönüşümlerin belirginleştiği 1980'li yıllar uluslararası program akışı konusundaki tartışmaların bir yandan arttığı, diğer yandan da yön değiştirdiği bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Televizyon yayıncılığının geleceğine dair tartışmaların renkli televizyona geçiş ve ikinci kanalın kuruluşu üzerinden yoğun bir biçimde gündeme geldiği ve PTT ile TRT özelinde diğer yapısal değişimlere dair hazırlıkların yapıldığı bu dönemde (Kejanlıoğlu, 2004) yayıncılık teknolojileri, içerikler ve ulusal kültür arasındaki ilişkilere dair tartışmalar varlığını sürdürmüştür. Özellikle küreselleşmeci neoliberal politikalar temelinde toplumsal hayatta yaşanan daha köklü dönüşümler televizyona dair yeni bir tartışma çerçevesinin şekillenmesinde de temel bir rol oynamıştır. Bu değişimlerin belirginleştiği en temel noktalardan biri, Nurdan Gürbilek'in vurguladığı gibi, 1980'li yıllarda kültürün, "üzerinde o zamana değin olmadığı kadar çok kamusal tartışmanın yapıldığı bir bölgeye hem de piyasanın basınçlarına fazlasıyla açık bir alana" dönüşmesi olmuştur (2007: 9-10). Tüketim kültürünün ve özellikle de Amerikan yaşam tarzının kültürel ortamın hâkim yönlendirici dinamiklerine dönüşmesi de (Bali, 2013) bu temelde gerçekleşmiştir.

Bunlara ek olarak, 1980'li yıllar özellikle iletişim teknolojileri alanında yaşanan hızlı gelişmelerle ve yeni iletişim teknolojilerine yönelik artan ilgiyle uluslararası etkileşimin belirginleşmeye başladığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Küresel yeni ekonomik yapılanma biçimleri ile bunlara eklenen gelişen teknolojilerin uluslararası program akışını giderek arttırması ulusal kültür açısından tartışmaları yoğunlaştıran bir unsur olmuştur. Bu kapsamda, Türkiye'de 1980'lerin başlarından itibaren yeni iletişim teknolojileriyle ve bu teknolojilerin iletildiği içeriklerle karşılaşma biçimleri üzerine genel bir tartışmanın başladığı görülmektedir. İletişim alanının çok derin sorunlarla karşı karşıya olduğunu belirten Mahmut Tali Öngören'in (1984), televizyon yayıncılığı alanındaki yeni teknolojilerin topluma kontrolsüz bir biçimde

yayımlanmasından ve bunlar aracılığıyla aktarılacak içeriklerin ortaya çıkaracağı kültürel “yozlaşmadan” duyduğu endişeleri dile getirdiği yazısı bu tartışmalara bir örnek oluşturmaktadır:

.... tüm dünyada az gelişmiş ülkeler uydularla yapılacak TV yayınlarının etkisi altına girmeye hazırlanmaktadır. Bugün Batı dünyasındaki büyük ülkeler az gelişmiş ülkelere her gün kendi düzenledikleri haberleri ve kendi ürettikleri filmleri ve izlenceleri akıtarak hem büyük tekeller kurmuşlar, hem de onlar üzerinde büyük etkiler yaratmayı başarmışlardır. Uydu yayınları başlayınca bu gibi sorunların derinleşeceğine kesin bir gözle bakılabilir. ... uydu yayını ile ülkemize yozlaştırıcı, beğenisiz, niteliksiz ve insanlarımızı uyuşturucu ürünlerin gönderilmeyeceğini de kimse yadsıyamaz.

1980’lerde iletişim alanında yaşanan hızlı teknolojik dönüşüm ve bunun televizyon yayıncılığına yansımalarının da bu dönemde bir endişeye neden olduğu görülmektedir. Televizyona dair kültürel kaygıların yalnızca içeriklerle değil bu içerikleri yayan teknik araçlarla da bağlantılı bir biçimde değerlendirilmesi, daha önce tartışılan ve uluslararası bağımlılıkla ilişkilendirilen tartışmaların 1980’li yıllarda farklı coğrafyalarda karşılık bulan yeniden yükselişle ilişkilidir. Bu izleğe Türkiye’de tanıklık etmiş olmamız bir tesadüf değildir. Özellikle renkli televizyona ve yeni yayıncılık teknolojilerine geçiş süreci üzerinden sürdürülen bu dönemdeki tartışmalar bir anlamda iletişim araçlarına yönelik yeni gelişmelere ayak uydurmayı gerekli gören modernleşmeci bakışla, bu yönelişe mesafeli duran bağımlılık ve kültürel emperyalizm ya da homojenleşme yaklaşımı arasındaki tutum farklılıklarının televizyonun kurulduğu andan itibaren varlığını sürdürdüğünün bir göstergesidir.

Bununla birlikte, bu yıllarda televizyon programlarının uluslararası akışına dair dünyadaki tartışmaların seyrinin küreselleşme dinamikleri temelinde ve program üretiminde yeni aktörlerin ortaya çıkmasıyla değişimi Türkiye’de de karşılık bulmaya başlamıştır. Dışa açılma ve dünya pazarlarına eklemlenme yöneliminin belirginleştiği 1980’li yıllarda (Boratav, 2005: 145-158) televizyon endüstrisinde de benzer bir yönelişe zemin hazırlanması (Kejanlıoğlu, 2004) içeriklere dair tartışmaları bu temelde şekillendirmektedir. Bu dönüşüm, küresel dönüşümün karşılıklılığı arttırma ve birçok ülkeyi bağımlılıktan kurtararak birer aktöre dönüştürme anlamında yeni umutlar getirdiği, bölgesel aktörlerin gelişmiş ülkelerin hâkimiyeti karşısında rol sahibi olmaya başladığını belirten değerlendirmelerde karşılık bulmaktadır. Hıfzı Topuz’un (1984)

televizyon endüstrisinde yaşanan gelişmelere dair değerlendirmeleri bu yeni durumun anlamlandırılmaya çalışıldığıнын bir göstergesi niteliğindedir:

Son birkaç yıldan beri ise TV programı trafiğinde önemli değişikliklerin olduğu görülüyor. Bu değişikliği yaratan ülkeler Brezilya ve Meksika olmuştur.

Brezilya'da özel TV kurumları vardır. Bunların en önemlisi Rede Globo'dur. ... Rede Globo'nun ürettiği programlar bugün 92 ülkede gösterilmektedir. ... Rede Globo'nun dışarıya sattığı programların tutarı 7 milyon doları bulduğuna göre dışarıya 7 bin saatlik program satılıyor demektir. Bu durumda Brezilya dışarıya Fransa'dan çok program satan bir ülke olmuştur.

(...)

Rede Globo'nun başarısı "Novela" denen bir dizi türünden gelmektedir. Brezilyalılar bunları dışarıya da satıyorlar. Bunların en ünlüleri Baila Comigo, Dancin'days, Escrava Isaura ve Ben Amado adlı dizilerdir.

(...)

Meksika'nın 1972'de dışarıya sattığı TV programı süresi yılda 1.300 saat iken bu süre 1980'de 24 bin saate yükselmiştir. Böylece Meksika, İngiltere, Fransa ve Federal Almanya'dan daha üst bir düzeye ulaşmıştır.

Globo da Televisa da dış piyasalarda Amerikan programlarıyla rekabete girerek gittikçe egemen olmaktadır. Buna yeni çeşit bir kültür emperyalizmi de diyemeyiz. Bunlardan alınacak çok dersler vardır. İlginç şeyler oluyor iletişim alanında (1984: 19-20).

Bu dönemde Brezilya ve Meksika gibi ülkelerin televizyon program üretimi konusunda giderek adından daha fazla söz ettirir olması TRT özelindeki tartışmalara da yansımış, TRT'nin yalnızca program ithal eden bir konumda kalması eleştirileri daha belirgin bir biçimde dillendirilmeye başlanmıştır. *Milliyet Sanat* dergisinde Ahmet Günlük'ün (1985) bu konuda yazdıkları yeni dönemde fırsatlarının değerlendirilememesine yönelik endişelerin görünürlük kazanması açısından dikkat çekicidir:

Bir önemli konu da TRT'nin dünya TV yayıncılığında yalnız "izleyici" konumunda olmasıdır. Amerikalılar, zaman zaman da İngilizler yapıp TRT'ye satar, TRT'de alır gösterir. Dünya ulusları kültürlerarası alışverişte bir denge peşinde koşarken TV kurumları hem daha çok, daha kaliteli programlar yapabilmek, hem kendi ülkesinin kültürünü yayıp tanıtılabilmek, hem de satın aldığı yabancı programların maliyet yükünü karşılayabilmek için öbür ülkelere kültür ve eğlence programları, dizi filmler, TV filmleri ve belgeseller satmaktadır. Örneğin Cezayir, Yunanistan, Irak TV'leri, film satın almak için yabancı kurumlara kendi yapımlarını alma önkoşulu koymakta, takas önermektedir.

Oysa TRT hala büyük ölçüde ABD'li TV yapımcılarına –üstelik sanki isteyerek- bağımlıdır. Oysa öbür ülke kültürlerinin de izleyicilerce görülüp tanınması gerekli, hatta dünya ve bölge barışı için zorunludur. Üstelik ABD dışı ülkelerle kurulacak bağlantılar kolayca çift yönlü olabilir, yurt dışı tanıtım çalışmaları böylece güçlendirilirken TRT'nin “yayın maliyetleri” düşebilir, yayın ve program kalitesi yükselebilir. (1985: 8)

Günlük'ün karşılıklılık ve çeşitlilik üzerine vurguları televizyon yayıncılığı alanındaki küreselleşme gelişmelerin olumlu bir bakışla okunmakta olduğunu ve yeni gelişmelerin yerli program üretiminin geliştirilmesi açısından fırsatlar doğuracağına inanıldığını göstermektedir. Ayrıca TRT'ye yönelik bu tür eleştirilerin temelde kuruma biçilen kültürel rollerden kaynaklandığı da düşünülebilir. Günlük'ün aynı yazıda TRT'nin yayın politikasıyla kültürel yaşama destek olması gerektiğine vurgu yapması tam da TRT'ye atfedilen bu role işaret etmektedir.

Bu dönem eleştirilerde dikkat çeken bir başka unsur ise yerli içeriklerin ABD tarzı bir anlatı mantığı çerçevesinde şekillendirildiğine, anlatı benzerliğine yapılan vurgudur. Bu düşünceler program akışı konusundaki teknik ve ekonomik tartışmaların yanı sıra anlatı noktasında da benzeşmeler yaşandığına işaret etmesi açısından dikkate değerdir. Atilla Sav (1984), yayınlanan yerli dizi *Kartallar Yüksek Uçar*'da kullanılan dili eleştirirken bu noktaya dikkat çekmektedir. Dizinin “kişilendirme, ilişkiler ve olaylardaki” yapılanışını *Dallas* ve *Flamingo Yolu* gibi Amerikan dizilerine özentile yapılandırıldığına değinmektedir (19). Böyle bir vurgu yerli dizilerin anlatı yapılarının yabancı dizilerden etkilenmeye başladığına dair düşüncenin daha bu erken dönemde ortaya çıkmış olduğunu göstermesi açısından önem taşımaktadır. Şüphesiz, bu anlatı biçimlerine yönelim daha temelde yabancı içeriklerin gördüğü ilgiyle bağlantılıdır. Öngören'in bu konudaki tespitleri durumu açıklar niteliktedir:

Örneğin TRT Televizyonu'nun yerli yapım sayısı ve oranı, yabancı yapımlara kıyasla daha yüksek olabilir. Ne var ki, en çok ilgi çeken, en etkileyici olan ve izleyicinin en kalabalık olduğu saatlerde yayımlanan yapım türünün başında yabancı diziler vardır. Böylece sayıların değil, “içerik” konusunun TRT Televizyonu'nda ön plana çıktığı anlaşılıyor (1985a: 2).

Bu tartışmaları ilginç kılan bir diğer unsur da sinema filmleri ile TV dizileri arasında ilk kez bir ayrımın çizilmeye çalışılması, dolayısıyla TV program üretim mantığının farklılığının bu dönemde yeni yeni anlaşılmaya başlanmasıdır. Buradaki asıl nokta, televizyon program üretim mantığının tıpkı içerikler gibi kaçınılmaz olarak gelişmiş

televizyon endüstrisine sahip olan ülkelerden dünyaya yayılmaya başlamasıdır. Bu durum, daha önce de belirtildiği gibi, küreselleşme sürecinde yeni program üretim merkezlerinin ortaya çıkmasıyla bağlantılıdır. Türkiye’de televizyon endüstrisi bu yıllarda henüz yeni yeni şekillenmekte ise de yerli üretimin başlamış olması benzer bir değerlendirmenin ortaya çıkmasında rol oynamış ve yabancı içeriklerin yerli yapımların anlatı biçimlerini şekillendirdiğine dair bir tartışma başlamıştır. Bu bağlamda, ABD yapımı dizilerin estetik ve sanatsal anlamda niteliksiz ve kalitesiz içerikler olarak görülmesi bu yapımlara öykünen yerli içeriklerin de eleştirilmesine neden olmuştur. Bu nedenle de yeni yeni üretilen dizi filmler sinema sanatıyla karşılaştırılmakta, sinemadan kopuş olumsuz bir durum olarak algılanmaktadır. TRT’nin öncü dizileri arasında yer alan *Kartallar Yüksek Uçar* dizisinin etrafında yürütülen tartışma bu anlamda son derece dikkat çekicidir. Öngören’in (1985b: 41) *Kartallar Yüksek Uçar*’ın dizi mantığıyla üretildiğini ve bunun televizyon için hazırlanan programlarda kaçınılmaz olduğunu teknik olarak vurgulaması bu tartışmayı derinleştirmiştir. Ancak, 80’li yıllara hâkim olan bu tartışma çerçevesinin köklü bir biçimde değişmesi uzun sürmemiş ve 90’lı yıllar rekabet ilişkileri temelinde yeni bir yaklaşımı beraberinde getirmiştir.

1990’lı Yıllar: Rekabet İlişkileri Temelinde Normalleşen Yabancı Programlar

1990’lı yıllarda uluslararası televizyon program akışının artarak sürmesine karşın kültürel kaygılar geri planda kalmış, küreselleşme süreciyle ilişkilendirilen yeni ekonomik ve toplumsal yapılanmanın olumlandığı bir dönem başlamıştır. 1990 yılında TRT tekelinin kırılmasını izleyen süreçte özel kanalların sayılarının hızla artmasıyla birlikte ortaya çıkan program ihtiyacının bir sonucu olarak yabancı içeriklere yönelik talep de artmıştır. Bu dönemde her ne kadar bağımsız program yapım şirketleri temelinde yerli üretim açısından bir gelişme yaşansa da (Çelenk, 1998), bu gelişme hızla artan içerik ihtiyacı açısından sınırlı kalmıştır. Dolayısıyla, özellikle yeni kurulan kanalların ağırlıklı olarak yabancı programlara yayın akışlarında yoğun bir biçimde yer vermeleri hem yetersiz yerli üretim hem de bu programların daha ucuz ve kolay erişilebilir olmaları nedeniyle belirginleşmiştir.

Yeni bir medya yapılanmasının yaşandığı bu ortamda özellikle basında kamu tekelinin kırılmasının olumlu bir gelişme olarak ön plana çıkarılması ve özel kanalların

yayıncılık alanının gelişimine ve zenginleşmesine katkı sunacağıının hemen her fırsatta dillendirilmesinin (Çaplı, 2008) bir sonucu olarak da kültürel tartışmanın geri planda kaldığı düşünülebilir. Bu durumun yansıması ise “dizi furyası”, “dizi yağmuru” gibi vurgularla mevcut durumu normalleştiren başlıkların ön plana çıkması olmuştur (Koloğlu, 1992a; Milliyet, 1992a). Özel kanalların yabancı dizilere, *reality show*’lara ve eğlence ağırlıklı içeriklere yönelmesinin rekabet ortamında ayakta kalmanın koşulu olarak ve aynı zamanda “özel TV”lerin çocukluk hastalığı” olarak görülmesi de bu hâkim yaklaşımın bir yansıması niteliğindedir (Barlas, 1995: 23).

Gürbilek (2007: 55, 66, 120) 1980’li yıllarda özgürleşme vaatlerinde temel bulan ve insanların yeni bir haz olarak deneyimleyerek hızla benimsedikleri “dikizleme” ihtiyaçlarını tatmin eden bir tür “özel hayat endüstrisi”nin ortaya çıktığını dile getirmektedir. Özel hayata duyulan ilginin artışı ve özel hayatın piyasa endüstrisinin temel bir bileşenine dönüştürülmesi 1980’lerin uygun ikliminde belirginlik kazanırken, televizyon yayıncılığındaki asıl karşılığını özel kanalların yayın hayatına başladığı 1990’larda bulmuştur. Ekranlarda yoğun bir biçimde yer bulmaya başlayan “sabun köpüğü” dizeler, yarışmalar ve *reality show*’lar özel hayatı merkeze alan bu yeni yönelişin bir yansıması olmuş, bu programlar televizyon programlarının uluslararası dolaşımı temelinde şekillenen tartışmaların önemli bir parçasına dönüşmüştür. Tüm bu içerikler dönemin tüketim kültürü kalıplarını hâkim kılan yeni yaşam tarzıyla da uyumlu bir gelişme olarak karşımıza çıkmaktadır. 1980’lerin ikinci yarısında serbestleşmenin ve özellikle de serbestleşen ithalatın bir yansıması olarak gündelik hayatın hemen her alanında Batı yaşam tarzını ve tüketim kültürünü simgeleyen unsurlar hızla yaygınlaşırken, 1990’lara gelindiğinde artık “tüketim toplumu olma yönündeki sarsılmaz irade”nin belirginleştiği ve özellikle basın, diziler ve reklamlar gibi farklı medya mecraları yoluyla yeni yaşam tarzının topluma sunulduğu ve normalleştirildiği bir dönem olmuştur (Bali, 2013). Bu ortamda ekranların yabancı yapımlarla dolması da doğal bir süreç olarak karşılanmaya başlanmıştır.

Sıradan insanın hayatını ekranlara taşıyan *reality show*’ların, yarışmaların ve pembe dizilerin 1990’larda hızla özel kanallara yayılması, bu dönemde özel alanın kamusallaşmasının (Gürbilek, 2007) örneği olarak karşımıza çıkmaktadır. *Sıcağı Sıcağına*, *Söz Fato’da*, *Altın Kalpler*, *Prizma* gibi yabancı formatlar temelinde üretilen programlar dönemin hâkim kültürel iklimine uygun olarak sıradan insanın yaşamını

kamusallaştırmada temel bir rol oynamıştır. Gürbilek'in (2007) 1980'li yılların ikinci yarısından itibaren şekillenen yeni yayıncılık mantığına dair tespitleri bu gelişmeyi özetler niteliktedir:

Kısa sayılabilecek bir süre içinde bu ülkede insanlar ekranda konuşmayı öğrenmekle kalmadılar, bir kurum ya da bir düşünce adına değil, doğrudan kendileri adına konuşmayı da öğrendiler. Yalnızca aşkı ya da cinselliği değil, aynı zamanda ölümü, ayrılık acısını ya da kızgınlığı da başkalarının önünde samimi bir dille konuşmayı öğrendiler. Kameranın ve mikrofonun artık kendilerini kurumsal değil şahsi, resmi değil teklifsiz bir dille çağırıldığını, o halde kendilerinin de bu çağrıya aynı teklifsiz dille cevap vermeleri gerektiğini fark ettiler (2007: 110).

Televizyonda özellikle yabancı yapımlardan duyulan kültürel kaygıların özel kanalların yayına başlamasından kısa bir süre önce son kez belirgin bir biçimde ortaya çıkması ve yine TRT üzerinden dile getirilmesi televizyon yayınlarının kültürel açıdan ele alınma biçiminde yaşanan köklü dönüşümü göstermesi açısından dikkate değerdir:

Televizyonumuzun kapıları, yabancı diziler ve “tele-romanlar” a ardına kadar açıldı. Yerli yapımlar ise hak getire!.. Son bir aylık dönem içinde, dört ayrı kanalda yerli yapımlar toplam 17.75 saat ekrana çıkabilirken, yabancı yapımlar 289.31 saat boyunca bizlerle oldu. ...

Televizyonumuz yabancı yapımlara belki de tarihinin hiçbir döneminde olmadığı kadar yoğun bir ilgi gösteriyor. “Pehlivan tefrikası” gibi uzadıkça uzayan, “isterseniz 136. bölümünden izlemeye başlayın” hemen konusunu anlayabileceğiniz “tele-roman”ların birisi bitiyor, diğeri başlıyor. Uzunlu kısalı Amerikan dizileriyle de TRT'mizin arası çok iyi, onlar da ekrandan hiç eksik olmuyor (Milliyet, 1990: 17).

Ekranların yabancı yapımlarla dolması konusunda TRT'ye yönelik eleştirilerin Meclis gündemine bile taşındığı bir dönemde (Dedeoğlu, 1990: 17) tartışmaların seyrinin birden değişerek kültürel olandan uzaklaşması ancak dönemin yayıncılık alanını değiştiren yeniden yapılanma süreciyle ilişkili değerlendirildiğinde anlaşılır olmaktadır. Bu bağlamda, kültürel kaygıların yerini rekabet ilişkileri temelinde değerlendirilen bir yayıncılık ortamı almıştır. Yabancı diziler de bu rekabet ilişkileri temelinde ele alınmaya başlanmıştır:

Yapılan izleyici araştırmaları Star'ın izleyici sayısının gün geçtikçe çoğaldığını ortaya koyuyor. Yabancı dizileri, yerli güldürülerle, yerli filmlerle destekleyen Star, artık TRT için büyük bir rakip haline geldi. Yapılan araştırmalar özel televizyondaki yabancı dizilerin hayli ilgi topladığını gösteriyor. Özellikle bazı günlerde tam bir dizi yağmuru

gözleniyor ve bu tür yapımlardan hoşlananlar tercihlerini Star için kullanıyorlar (Milliyet, 1991).

Rekabet ortamında TRT'nin izleyici kaybetmemek adına yeni adımlar atması ve özel kanalların popüler içeriklerine benzer içerikleri ekranlarına taşıma yarışına girmesi ise yeni dönemin bu gelişmeleriyle bağlantılı bir özellik olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu ortamda TRT'nin kültürel roller açısından değil, yayıncılık ortamındaki rekabette geri kalması bağlamında değerlendirilmesi de bu açıdan dikkate değerdir. Daha 1992 gibi erken bir tarihte bile TRT'nin rekabet adına özel kanalların pratiklerini benimsemesi ve ünlülere program yaptırma yarışına girmesi dikkat çekmektedir (Milliyet, 1992b: 19; Koloğlu, 1992b: 21). Ayrıca dizileri yayınlamak için de rekabete girdiği görülmektedir (Koloğlu, 1993: 5). Burada dikkat çekici olan nokta rekabeti temel alan yeni yayıncılık ortamında TRT'nin bu tutumunun doğal karşılanmaya başlanmasıdır:

Milyonların seyrettiği 'Yalan Rüzgarı' yılbaşında görücüye çıkacak. Dizinin yeni bölümleri 2 milyon dolara satılıyor. TRT, İnterstar ve ATV diziyi alabilmek için pazarlık yapıyor (Koloğlu, 1993: 5).

Bu çerçevede, 90'lı yıllar televizyon yayınlarına kültür konusunda özel bir rol atfedilmekten uzaklaşıldığı bir dönem olarak karşımıza çıkmaktadır. Özel kanalların eğlence ağırlıklı ve yabancı içeriklerle dolu yayın akışı mantığı adeta doğal karşılanmakta, TRT'nin bu rekabette yer alması teşvik edilmektedir. Daha önceki yıllarda içerikler üzerinden TRT'ye yöneltilen yoğun eleştiriler özel kanallara yöneltilmemekte ya da çok nadir bir biçimde özel kanalların eğlence ağırlıklı yönüne eleştirel bir vurgu yapıldığı görülmektedir. Aksine kanallar yayınladıkları yabancı dizilerin kırdığı izlenme rekorlarıyla övülmekte, yeni yayıncılık mantığının izleyici beklentilerini karşıladığına işaret edilmektedir. Bu durum daha temelde gazetelerle televizyon kanallarının aynı holdinglerin çatısı altında toplanmasıyla bağlantılı bir gelişme olarak da okunabilir. Gazeteler bağlı bulunduğu holdingin çatısı altındaki kanalın yayınladığı diziler ve eğlence programlarının kırdığı rekorlardan bahsetmektedir. Öyle ki özel kanalların yayın mantığını engelleyecek adımların atılması eleştiri konusu olmakta, bu adımlar "yayınların TRT'leşmesine" yol açacağı endişeleriyle karşılanmaktadır (Milliyet, 1994: 9). Bu anlamda 90'lar televizyon ve ulusal kültür arasındaki ilişkiden ziyade, yayınların izlenme oranlarının önemsendiği bir yaklaşımın hâkim olduğu dönemi teşkil etmektedir.

Sonuç

Televizyon ve ulusal kültür arasındaki ilişki uluslararası boyutu olan uzun bir tartışma sürecini beraberinde getirmekte, bunun yansımaları Türkiye’deki gelişmeler üzerinden de izlenebilmektedir. Bu çerçevede, çalışmanın odaklandığı dönem incelendiğinde özellikle 1980 sonrası süreçte televizyonun kültürel rolüne dair yaklaşımlarda beliren korumacı tutumda bir değişim yaşanmaya başlandığı ve bu değişimin yabancı programlara dair tartışmalarda karşılık bulduğu görülmektedir. Bununla birlikte, 1980’li yıllarda ortaya çıkan neoliberal küreselleşmeci dönüşümleri olumlayan hâkim toplumsal-kültürel iklim, 1990’lı yıllarda özel kanalların kuruluşuna kadar televizyon ekranlarındaki yabancı programların hâkimiyetinden ve popülerliğinden duyulan ulusal kültürel endişeleri ortadan kaldırmamıştır. Bu durum o yıllara kadar yayıncılığın kamu hizmeti yayıncılığı ve dolayısıyla TRT özelinde değerlendirilmesiyle yakından bağlantılıdır. Bu anlamda, TRT’ye yüklenen ulusal kültüre hitap eden bilgilendirici, eğitici ve eğlendirici içerik üretme misyonuna karşın kurumun yayınlarında yabancı içeriklere ağırlık vermesinin temel bir kültürel çelişki yarattığı sık sık vurgulanmıştır. Yine de, bu dönemde, “karşılıklık” ya da “karşı akış” vurguları temelinde şekillenen ve özellikle uluslararası program dolaşımını ekonomik bir temelde ele almaya başlayan yeni tartışma çerçevesi de belirmeye başlamıştır.

Kültürel kaygıları geri plana iten ve yayıncılığın ekonomik öncelikler ve rekabet ilişkileri temelinde ele alındığı asıl tartışma çerçevesinin ise 90’ların piyasa ilişkilerini ve tüketim kültürünü yaygınlaştıran uygun ikliminde ortaya çıktığı görülmektedir. Özel kanalların kuruluşuyla birlikte televizyon yayıncılığındaki kültürel kaygıların yerini rekabet temelinde şekillenen en çok izlenen diziyi –özellikle de yabancı dizi ve filmleri- yayınlama yarışı almıştır. Mevcut rekabet ortamında yabancı diziler izleyiciye kaliteli ve iyi vakit geçirmelerini sağlayacak içerikler sunma çabası çerçevesinde değerlendirilmeye başlanmıştır. Artık yeni yayıncılık dönemini temsil eden anahtar kavram “kültür”den ziyade “reyting” olurken, bu gelişmeler dönemin tüketim kültürü kalıplarını hâkim kılan yeni koşullarıyla da uyumlu bir gelişme olmuştur.

Kaynakça

- Appadurai, Arjun (2006). "Disjuncture and Difference in the Global Cultural Economy." *Media and Cultural Studies: Keywords*. Meenaskhi Gigi Durham ve Douglas M. Kellner (ed.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 584-603.
- Aziz, Aysel (1974). "Türk Televizyonu 7 Yaşında." *Milliyet*, 31 Ocak 1974, 2.
- Aziz, Aysel (1979). "12. Yılında TRT Televizyonu Ne Durumda?" *Milliyet*, 31 Ocak 1979, 2.
- Bali, Rifat N. (2013). *Tarz-ı Hayat'tan Life Style'a: Yeni Seçkinler, Yeni Mekânlar, Yeni Yaşamlar*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- Barlas, Canan (1995). "Sahnedeki Haber Programlara." *Milliyet*, 26 Nisan 1995, 23.
- Biltreyst, Daniël ve Philippe Meers (2000). "The International Telenovela Debate and the Contra-flow Argument: A Reappraisal." *Media, Culture and Society*, 22(4): 393-413.
- Boratav, Korkut (2005). *Türkiye İktisat Tarihi 1908-2002*. Ankara: İmge.
- Boyd-Barrett, Oliver (1977). "Media Imperialism; Towards an International Framework for the Analysis of Media Systems." *Mass Communication and Society*. J. Curran, M. Gurevitchve J. Woollacott (ed.) içinde. Londra: Edward Arnold. 116-135.
- Chalaby, Jean K. (2006). "American Cultural Primacy in a New Media Order: A European Perspective." *The International Communication Gazette*, 68(1): 33-51.
- Chalaby, Jean K. (2011). "The Making of an Entertainment Revolution: How the TV Format Trade Became a Global Industry." *European Journal of Communication*, 26(4): 293-309.
- Curran, James (1999). "Kitle İletişimi Araştırmasında Yeni Revizyonizm: Bir Yeniden Değerlendirme Çabası." *Medya, İktidar, İdeoloji*. Mehmet Küçük (der.) içinde. Ankara: Bilim ve Sanat. 377-412.
- Çaplı, Bülent (2008). *Fili Tarif Etmek: Özel Televizyona Beş Kala*. Ankara: İmge.

- Çelenk, Sevilay (1998). *Türkiye’de Televizyon Program Endüstrisi: Bağımsız Prodüksiyon Şirketleri Üzerine Bir İnceleme*. Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi. Ankara: Ankara Üniversitesi.
- De Bens, Els; Mary Kelly ve Marit Bakke (1992). “Television Content: Dallasification of Culture?” *Dynamics of Media Politics*. Karen Siune ve Wolfgang Truetzschler (ed.) içinde. Londra: Sage. 75–150.
- De Bens, Els ve Hedwig de Smaele (2001). “The Inflow of American Television Fiction on European Broadcasting Channels Revisited.” *European Journal of Communication*, 16(1): 51-76.
- Dedeoğlu, Taner (1990). “TRT Dergisindeki ile Bakanın verdiği rakamlar birbirini tutmuyor.” *Milliyet*, 1 Kasım 1990, 17.
- Günlük, Ahmet (1985). “Haberden Eğlenceye, Sağlıksız Bir Yönetimin Başarısız Ürünleri.” *Milliyet Sanat*, 130: 6-9.
- Gürbilek, Nurdan (2007). *Vitrinde Yaşamak: 1980’lerin Kültürel İklimi*. İstanbul: Metis.
- Hamelink, Cees J. (1983). *Cultural Autonomy in Global Communications*. New York: Longman.
- Hoskins, Colin ve Rolf Mirus (1998). “Reasons for the US dominance of the international trade in television programmes.” *Media, Culture and Society*, 10: 499-515.
- Kejanlıoğlu, D. Beybin (2004). *Türkiye’de Medyanın Dönüşümü*. Ankara: İmge.
- Koloğlu, Sina (1992a). “Dizi Fırtınası.” *Milliyet*, 26 Haziran 1992, 21.
- Koloğlu, Sina (1992b). “Starları Paylaşma Savaşı.” *Milliyet*, 27 Kasım 1992, 21.
- Koloğlu, Sina (1993). “Üç Kanal, Yalan Rüzgarı’na Kapıldı.” *Milliyet*, 29 Ekim 1993, 5.
- Mattelart, Armand (1983). *Transnationals and Third World: The Struggle for Culture*. South Hadley, MA: Bergin and Garvey.
- Milliyet (1978a). “Yabancı Diziler TRT’ye Yılda 5 Milyon Liraya Mal Oluyor.” 23 Temmuz 1978, 10.

- Milliyet (1978b). "TRT Bu Yıl Alınan Yabancı Dizilere 2.5 Milyon Lira Ödedi." 4 Ağustos 1978, 10.
- Milliyet (1990). "TRT'nin Akıl Almaz Uygulaması. Yabancı Yapımlar Kuşatması." 20 Ağustos 1990, 17.
- Milliyet (1991). "Telegörüş: Diziler." 30 Ekim 1991, 17.
- Milliyet (1992a). "Dizi Yağmuru." 01 Şubat 1992, 21.
- Milliyet (1992b). "TRT'den "Star"lara Çengel." 12 Temmuz 1992, 19.
- Milliyet (1994). "Özel TV'leri Bir Korku Aldı: Ya TRT'leşirsek." 22 Kasım 1994, 9.
- Nordenstreng, Kaarle ve Tapio Varis (1974). *TelevisionTraffic – A One-way Street*. Paris: UNESCO.
- Öngören, Mahmut T. (1978). "Halkımızı Ulusal Kültürden Koparmak Amacıyla TV Uzun Süredir Yabancı Dizilerle Dolduruldu." *Milliyet Sanat*, 264: 9-11.
- Öngören, Mahmut T. (1984). "Kısır Döngü." *Milliyet Sanat*, 99/459.
- Öngören, Mahmut T. (1985a). "Televizyonda Yeni Dönemin Anlamı." *Milliyet Sanat*, 130: 2-5.
- Öngören, Mahmut T. (1985b). "Bugünün Saraylısı." *Milliyet Sanat*, 132/482: 41.
- Refiğ, Halit (1978). "TRT'nin Ürettiği Filmler." *Milliyet*, 8 Haziran 1978, 10.
- Ritzer, George (1993). *The McDonaldization of Society*. Thousand Oaks, CA: Pine Forge Press.
- Salwen, Michael B. (1991). "Cultural Imperialism: A Media Effects Approach." *Critical Studies in MassCommunication*, 8(1): 29-38.
- Sav, Atilla (1984). "Bir TV Dizisinin Dili Üzerine". *Milliyet Sanat*, 108/458: 19.
- Scannell, Paddy (2007). *Media and Communication*. Londra: Sage.
- Schiller, Herbert I. (1970). *Mass Communication and American Empire*. New York: Augustus M. Kelley.
- Schlesinger, Philip. (1986). "Trading in Fictions: What Do We Know About British Television Imports and Exports?" *European Journal of Communication*, 1: 263-287.

Servaes, Jan (1986). "Development Theory and Communication Policy: Power to the People." *European Journal of Communication*, 1: 203-229.

Sparks, Colin (2007). *Development, Globalization and the Mass Media*. Londra: Sage.

Sreberny, Annabelle (2006). "The Global and the Local in International Communications." *Media and Cultural Studies: Keywords*. Meenaskhi Gigi Durham ve Douglas M. Kellner (ed.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 604-625.

Straubhaar, Joseph D. (1991). "Beyond Media Imperialism: Assymetrical Interdependence and Cultural Proximity." *Critical Studies in Mass Communication*, 8: 39-59.

Straubhaar, Joseph D. (2006). "(Re)Asserting National Television and National Identity Against the Global, Regional, and Local Levels of World Television." *Media and Cultural Studies: Keywords*. Meenaskhi Gigi Durham ve Douglas M. Kellner (ed.) içinde. Oxford: Blackwell Publishing. 681-702.

Şener, Erman (1978). "Kokulu TV başlasa Bizim Televizyon Naftalin Kokardı." *Milliyet*, 16 Ağustos 1978, 10.

Topuz, Hıfzı (1984). "Televizyon Programı Trafiğinde Patlamalar." *Milliyet Sanat*, 104/464: 19-20.

Tracey Michael ve Redal, Wendy W. (1995). "The New Parochialism: The Triumph of the Populist in the Flow of International Television." *Canadian Journal of Communication*, 20(3): 343-365.

Tracey, Michael (1985). "The Poisoned Chalice? International Television and the Idea of Dominance." *Daedalus*, 114(4): 17-56.

TRT (t.y.). *TRT 1977 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*. TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları.

TRT (t.y.). *TRT 1978 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*. TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları.

TRT (t.y.). *TRT 1980 Yılı Faaliyet ve Mali Bünye Raporu*. TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları.

TRT (t.y.). *TRT 1980 Yılı Genel Yayın Planı*. TRT Genel Sekreterlik Basılı Yayınlar ve Kitaplık Müdürlüğü Yayınları.

TRT (1979). *TRT 8. Genel Danışma Kurulu Tutanağı*. 4-5 Ekim 1979.

Tunstall, Jeremy (1977). *The Media are American*. Londra: Constable.

Tuğrul, Semih (1975). *Türkiye’de Televizyon ve Radyo Olayları*. İstanbul: Koza Yayınları.

Varis, Tapio (1974). “Global Traffic in Television.” *Journal of Communication*, 24(1): 102–109.

Waisboard, Silvio (2004). “McTV: Understanding the Global Popularity of Television Formats.” *Television New Media*, 5(4): 359-383.

Williams, Raymond (2003). *Televizyon, Teknoloji ve Kültürel Biçim*. Çev., Ahmet Ulvi Türkbağ, Ankara: Dost.